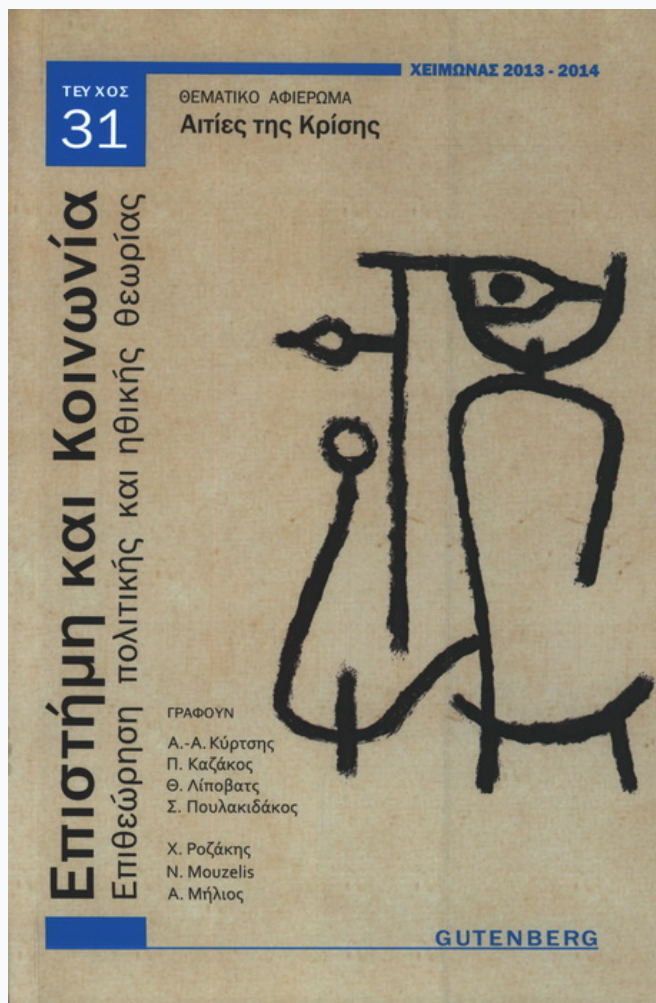

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 31 (2014)

Αιτίες της Κρίσης

Δημήτριος κ. Ψυχογιός, *Η πολιτική βία στην ελληνική κοινωνία*, εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2013, 834 σελ.

Γιώργος Τζιούμαρης

doi: [10.12681/sas.10309](https://doi.org/10.12681/sas.10309)

Copyright © 2016, Γιώργος Τζιούμαρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τζιούμαρης Γ. (2016). Δημήτριος κ. Ψυχογιός, *Η πολιτική βία στην ελληνική κοινωνία*, εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2013, 834 σελ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 31, 255–260. <https://doi.org/10.12681/sas.10309>

τεί η συγκυρία στο να διατηρηθεί η αξιοπιστία του θεμελιώδους χάρτη της πολιτείας, προκειμένου να λειτουργεί ως ανάχωμα στον καιροσκοπισμό του πολιτικού παιχνιδιού. Το οντολογικό μέτρο μιας επικείμενης συνταγματικής αναθεώρησης είναι 'ούτε όσο ψηλά επιθυμούν οι δημαγωγοί όλων των αποχρώσεων, οι οποίοι δεν πιστεύουν τελικά στην κανονιστικότητα του Συντάγματος, ούτε όσο χαμηλά θέλουν οι

απαισιόδοξοι και οι κυνικοί, για τους οποίους οι θεσμοί και το Σύνταγμα τελικά δεν μετρούν'. Από την άλλη, το πολιτικό μέτρο είναι η διασφάλιση των μεταρρυθμίσεων, του ευρωπαϊκού προσανατολισμού της χώρας και εν τέλει της ίδιας της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

Λεωνίδας Τέλιος

Δημήτριος Κ. Ψυχογιός, *Η πολιτική βία στην ελληνική κοινωνία*, εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2013, 834 σελ.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ του Δημήτρη Ψυχογιού αποτελείται από δύο μέρη. Στα τέσσερα δοκίμια που συναπαρτίζουν το πρώτο μέρος η παράθεση εμπειριών από την αντιδικτατορική δράση του συγγραφέα και η ιστορική αναδρομή, η οποία ξεκινά από τα χρόνια του Εμφυλίου, έχουν σκοπό να θεμελιώσουν τη βασική θέση του περί των πολιτισμικών ριζών της πολιτικής βίας στην Ελλάδα, τις οποίες ανιχνεύει ήδη στις εθνοποιοητικές διαδικασίες των απαρχών της.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου παρατίθεται μια επιλογή από την

αρθρογραφία του στο *Βήμα*. Πρόκειται για δημοσιεύσεις που έγιναν από το 2001 έως το 2010. Το προσωπικό ύφος και η συγχρονικότητά τους ως σχολιασμός γεγονότων της επικαιρότητας συνθέτουν ένα σύνολο που χαρακτηρίζεται από λόγο ευθύ, άμεσο αλλά και στοχαστικό πάντοτε με κεντρικό άξονα την πολιτική βία.

Οι συχνές αναφορές στους Δίδυμους Πύργους και στη διεθνή τρομοκρατία συμπλέκονται στα κείμενά του Ψυχογιού με την ελληνική εκδοχή της πολιτικής βίας και της τρομοκρατίας —ως ακραίας μορφής έκφασής της— αναδεικνύοντας τις ρητές και υπόρρητες χωροχρονικές συνέχειες και ασυνέχειες του φαινομένου. Το προσωπικό φίλτρο και αισθητήριο του συγγραφέα αναδεικνύει

ακριβώς αυτό το οποίο προβάλλει στο δοκιμιακό μέρος του βιβλίου: η πολιτική βία ως φαινόμενο παγκόσμιο αλλά και ελληνικό είναι βαθιά πολιτισμικό και μπορεί και πρέπει να γίνεται κατανοητό ως τέτοιο, ούτως ώστε να αναγνωρίζονται τα κλισέ περί πολιτισμικών, ταξικών ή άλλων πολέμων, αντιστάσεων και επαναστάσεων, ενάντια σε ενίοτε φανταστικούς εχθρούς στο όνομα νεφελωδών και γι' αυτό ύποπτων διακηρύξεων.

Ο Ψυχογιός διακρίνει την αρχή της 'αγωνιστικής ερμηνευτικής' της ιστορικής 'αλυσίδας αγώνων' στη διαδικασία της ελληνικής 'εθνογένεσης'. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, 'είμαστε χώρα που τιμά τον πόλεμο, τον πολεμικό ηρωισμό, τους αγώνες —εθνικούς, κοινωνικούς, ταξικούς' και συνεχίζει: 'η ελληνική πολιτική ιδεολογία είναι εγκλωβισμένη ιδεολογικά στη βία, από την Άκρα Δεξιά και ως την Άκρα Αριστερά, όλα τα κόμματα αγωνίζονται επικαλούμενα παλαιότερους αγώνες. Έλεος, όχι άλλους αγώνες'.

Πράγματι δεν είναι λίγες οι φορές που σε συμβολικό επίπεδο ο κλέφτης και ο αρματολός αποτελούν κοινό ρητορικό μοτίβο αγωνιστικής αναφοράς και για τη Δεξιά και την Αριστερά, από τη μια ως σύμβολο της αγνότητας του έθνους και από την άλλη ως

σύμβολο της αδάμαστης αντίστασης ενάντια στον καταπιεστή δυνάστη. Φαίνεται ότι η λαϊκιστική επίκληση της παλικαροσύνης του δεν συνδυάστηκε ποτέ με το γεγονός ότι η αμφίσημη δράση τους αποτέλεσε χαρακτηριστικό του αργού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 19ο αιώνα. Σύμφωνα εξάλλου με πολιτικούς επιστήμονες όπως ο Διαμαντούρος ο συγκρουσιακός πολιτισμικός διυισμός μεταξύ 'εκσυγχρονιστών' και 'συντηρητικών' ανάμεσα στους εξεγερμένους ελληνικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτελεί οντολογικό στοιχείο ελληνικού έθνους-κράτους.

Η σύγκρουση αυτή με διάφορες μορφές (αυτόχθονοι-ετερόχθονοι, κωνσταντινικοί-βενιζελικοί, καθαρευουσιάνοι-δημοτικιστές, κομμουνιστές-δεξιοί κ.ο.κ) συνοδεύει την ιστορική πορεία της χώρας μέχρι σήμερα χωρίς να έχει καταστεί δυνατή η επίλυσή της. Ορόσημο πολιτικής βίας αποτελεί ο φόνος του κατεξοχόν φορέα του εκσυγχρονιστικού πνεύματος Ι. Καποδίστρια. Βέβαια αυτό που ενδιαφέρει περισσότερο δεν είναι τόσο το πραγματολογικό υλικό του εκάστοτε διπλόου, όσο η κοινή μήτρα που τα γεννά και τα αναγεννά. Τα αρχαϊκά μοτίβα των τοπικιστικών ομαδοποιήσεων και συμφερόντων, του φόβου και της αντίδρασης απέναντι στην εκ-

συγχρονιστική αλλαγή, της διατήρησης οικονομικών και πολιτικών φέουδων, της οξείας ρητορείας περί προδοσίας και αγωνιστικής αντίστασης είναι κοινά και ιδιαζόντως επαναλαμβανόμενα στη διαχρονία.

Η συγκρουσιακή λογική και ο διχαστικός τρόπος επίλυσης πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών αιτημάτων εντός της ελληνικής κοινωνίας δεν ανακόπηκε ούτε με το τέλος της εμφύλιας πολεμικής αναμέτρησης. Η αυξανόμενη επιρροή του στρατού ήδη από το 1922 και εντεύθεν και η ανάδειξή του σε οιονεί προστάτη του 'δεξιού' κράτους της δεκαετίας του 1950 λειτούργησαν προς επανεπιβεβαίωση των διυσμών και της παρόξυνσης των διχαστικών παθών.

Οι διχασμοί όμως φάνηκαν να κάμπτονται έστω προς στιγμήν κατά τη "σύντομη" δεκαετία του 1960', όπως έδειξαν οι εργασίες του ομώνυμου συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης το 2005. Η μείωση της εθνοφοροσύνης στις αγροτικές περιοχές και η πολιτική σύμπραξη της Αριστεράς με αστικά πολιτικά μορφώματα, η πολιτιστική έκρηξη, τα πρώτα σημάδια οικονομικής ανάκαμψης, η επανεμφάνιση του φοιτητικού κινήματος και η ευρωπαϊκή προοπτική είναι σημάδια υπέρβασης από τα κάτω των ανορθολογικών και

αρχαϊκών στοιχείων που ήταν ακόμα ισχυρά στην κοινωνική και πολιτική ζωή του τόπου. Τα αντανάκλαστα του πολιτισμικού διυσμίου ωστόσο λειτούργησαν και πάλι ανακόπτοντας την 'πολυεπίπεδη δημοκρατική έκρηξη' της δεκαετίας εκείνης. Η νοθεία των εκλογών του 1961, τα Ιουλιανά και τέλος η επιβολή της δικτατορίας του 1967 ήρθαν απλά να προστεθούν στη μακρά 'παράδοση' σύγκρουσης ματαιώνοντας τις προσδοκίες όσων κοιτούσαν προς το μέλλον. Η πολιτική βία την οποία εξέθρεψε η δικτατορία δεν μπορεί ωστόσο να ιδωθεί ξέχωρα από το παγκόσμιο πολιτικό κλίμα.

Η 'μακρά δεκαετία του 1970' για την Ευρώπη είναι, σύμφωνα με τον Ψυχογιό, η 'δεκαετία του αριστερισμού, της εξτρεμιστικής αντικοινοβουλευτικής ή και ένοπλης Αριστεράς'. Ο πόλεμος στο Βιετνάμ, η πολιτική και πολιτισμική αντίδραση των 'μπέμπι μπούμερ' ενάντια στη γενιά που προκάλεσε τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα διεθνή 'επαναστατικά παραδείγματα' στην Κούβα, την Κίνα, τη Λ. Αμερική, η εισβολή των Σοβιετικών στην Τσεχοσλοβακία, η 'άνοδος της Νέας Αριστεράς' στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και η ένοπλη δράση των παλαιστινιακών οργανώσεων ενάντια Ισραηλινών επί ευρωπαϊκού εδάφους συνοψίζουν το ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο στο οποίο γεν-

νιέται και εξελίσσεται η πολιτική βία στην Ευρώπη της περιόδου. Ο Ψυχογιός υπήρξε ενεργός αντιστασιακός και γι' αυτό η μαρτυρία του έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Ανασυνθέτει διά της προσωπικής του εμπειρίας το πλαίσιο της πολιτικής βίας, όπως αυτή εκφράστηκε κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών. Μέσα από τη γλαφυρή εξιστόρησή του ο συγγραφέας συνδέει την πολιτική βία κατά τη διάρκεια της χούντας με την πρότερη εμφυλιακή-μετεμφυλιακή πολιτική σύγκρουση: 'η δικτατορία ήταν η συνέχεια της πιο ακραίας μορφής πολιτικής βίας που είχε γνωρίσει η Ελλάδα, του εμφυλίου πολέμου', τονίζει. Κάπως έτσι και η αντίσταση σε αυτή μέσω των βομβιστικών επιθέσεων και άλλων επαναστατικών δράσεων συμπλήρωσε το συγκρουσιακό δίπολο.

Ενώ αναγνωρίζει την αναγκαιότητα της επαναστατικής δράσης εκείνη τη δεδομένη χρονική στιγμή, προβαίνει στο πικρό συμπέρασμα: 'Δεν αρνηθήκαμε την εμφύλια βία, δεχθήκαμε την πρόκληση και απαντήσαμε με βόμβες —αυτό αποδείχθηκε εκ των υστέρων λάθος'. Και αυτό το λάθος έγκειται στο ότι, όπως ο ίδιος επισημαίνει, οι δικές τους βόμβες αποτέλεσαν το συμβολικό κεφάλαιο πάνω στο οποίο βασίστηκαν οι μετέπειτα βόμβες εναντίον της Δημοκρατίας από το 1974 και

εντεύθεν: 'η βόμβα... διαιώνιζε τη βία ιδεολογικά και πολιτισμικά'. Κάπως έτσι η αντίσταση ενάντια στη χούντα των συνταγματάρχων μετατράπηκε σχεδόν 'φυσιολογικά' σε αντίσταση ενάντια στην 'κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου', δηλαδή 'των κυβερνήσεων του Μνημονίου'.

Κατά τον Ψυχογιό η 'ελληνική τρομοκρατική ιδιαιτερότητα', ως ακραία μορφή της πολιτικής βίας, έγκειται στο ότι αυτού του είδους η δράση όχι μόνο δεν μειώθηκε από τη δεκαετία του 1980 και εντεύθεν, όπως συνέβη στην υπόλοιπη Ευρώπη, αλλά συμπληρώθηκε από εξαιρετικά βίαιες μορφές, όπως αλλεπάλληλες συγκρούσεις, πορείες και διαδηλώσεις, καθ' όλη τη διάρκεια της Μεταπολίτευσης. Νέες τρομοκρατικές οργανώσεις εμφανίστηκαν μετά το τέλος του ΕΛΑ και της 17N με έμφαση στις βομβιστικές επιθέσεις αλλά και τις δολοφονίες. Την ίδια στιγμή οι συνδικαλιστικές, μαθητικές και φοιτητικές διαμαρτυρίες είτε λόγω επετείων (λόγου χάρη, Πολυτεχνείο) είτε ως αντίδραση σε μεταρρυθμίσεις ή στην απώλεια 'κεκτημένων' δικαιωμάτων οδήγησαν και οδηγούν ακόμη σε πολλές περιπτώσεις στο επαναλαμβανόμενο μοτίβο των εκτεταμένων αιματηρών επεισοδίων και των καταστροφών δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας.

Και όμως η Μεταπολίτευση υπήρξε περίοδος πρωτοφανούς οικονομικής ευμάρειας και πολιτικής ομαλότητας στην ελληνική ιστορία. Το δημοκρατικό πολιτεύμα ισχυροποιήθηκε, το ΚΚΕ νομιμοποιήθηκε τερματίζοντας δεκαετίες πολιτικού μίσους, η χώρα έγινε μέλος της Ε.Ο.Κ./Ε.Ε. και στη συνέχεια της Ευρωζώνης. Η εμπάθυνση των δημοκρατικών θεσμών, η ενίσχυση του συνδικαλιστικού κινήματος και η ανοδική κοινωνική κινητικότητα των μαζών έγιναν πραγματικότητα. Πρόσφατες έρευνες έδειξαν όμως ότι κατά τη δεκαετία του 1980 το ελληνικό πολιτικό σύστημα επέδειξε ανοχή στην τρομοκρατική βία, η οποία δικαιολογήθηκε από τις μάζες όποτε στρεφόταν εναντίον του 'συστήματος' και της κρατικής βίας. Η πολιτική βία λοιπόν εκλογικεύεται και νομιμοποιείται, ενώ την ίδια στιγμή ο συνδυασμός ανικανότητας στην αστυνομική πάταξή της και η απουσία ουσιαστικού πολιτικού λόγου εναντίον της ευνοούν την περαιτέρω ευδοκίμησή της.

Ο Ψυχογιός αναφέρει ότι αν και η πολιτική βία έχει πάρει κατά καιρούς όλα τα πολιτικά πρόσημα, το πολιτισμικό της υπόβαθρο παρέμεινε διαχρονικά το ίδιο διαπερνώντας οριζόντια όλο το πολιτικό φάσμα. Εθνικισμός και λαϊκισμός με έντονα αγωνιστικά χαρακτηριστικά, ενδεδυμέ-

νοι με στερεότυπα και φαντασιώσεις για 'εχθρούς' που επιβουλεύονται τη χώρα, κοινωνικοπολιτικά αδιέξοδα, 'χαμένες' γενιές, επιθέσεις ενάντια στον 'χειμαζόμενο' λαό με την τρισχιλιετή ιστορία είναι κοινά ρητορικά μοτίβα τα οποία απολήγουν σε βίαιες εκρήξεις κοινού 'γενετικού', δηλαδή πολιτισμικού, κώδικα.

Ο συγγραφέας διακρίνει το ίδιο μοτίβο και στη ρητορεία της Χρυσής Αυγής ερμηνεύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την εκλογική και περαιτέρω δημοσκοπική άνοδό της. Θεωρεί ότι η χρήση όμοιων αγωνιστικών κλισέ, ο έκδηλος αντιευρωπαϊσμός, η προώθηση πολιτικής βίας και το μεταναστευτικό ζήτημα αποτελούν τη βάση της δημοφιλίας της. Ως εκ τούτου η Χρυσή Αυγή αξιοποιεί 'δημιουργικά' το κλίμα 'διάχυτης βίας' εντός της ελληνικής κοινωνίας και την εν γένει συγκρουσιακή ρητορεία με το 'κατεστημένο' (παραδείγματα χάρη 'Αγανακτισμένοι', 'Δεν Πληρώνω', 'Κερατέα' κ.λπ.), που όμως δεν είναι καινοφανή φαινόμενα ως αγωνιστικές ρητορείες. Γι' αυτό ο λόγος και οι δράσεις της όχι μόνο δεν προκαλούν αποστροφή σε μεγάλο μέρος των μαζών, αλλά βρίσκουν εύκολα εύηχοα ώτα ανάμεσα στους απελπισμένους ψηφοφόρους, οι οποίοι είναι σε μεγάλο βαθμό από καιρό εξοικειωμένοι με αυτού του είδους τον λόγο και τη στάση.

Ο Ψυχογιός συνοψίζει την ουσία του βιβλίου του επισημαίνοντας: ‘κοινωνίες που έχουν ανάγκη να αναβαπτίζονται συνεχώς στη βία είναι προβληματικές κοινωνίες, δεν είναι δημιουργικές, δεν θα πάνε μπροστά... αν τότε πρώτη προτεραιότητα ήταν η ανατροπή της Χούντας, σήμερα είναι να απαλλαγούμε από την κουλτούρα της βίας’.

Βεβαίως η δολοφονία Φύσσα δείχνει να θέτει τα όρια της ανο-

χής ή/και επιδοκιμασίας της δράσης της Χρυσής Αυγής όπως και των αντίπαλων εξτρεμισμών (με τη διπλή δολοφονία του Νέου Ηρακλείου να λειτουργεί καταλυτικά στο σημείο αυτό) και κατ’ επέκταση της πολιτικής βίας αυτής καθ’ εαυτής. Μένει ωστόσο να φανεί και η έκταση αλλά και η έκβαση αυτής της συνειδητοποίησης.

Γιώργος Τζιούμαρης

Άννα Φραγκουδάκη, *Ο εθνικισμός και η άνοδος της Ακροδεξιάς*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013, 278 σελ.

Η ΚΡΙΣΗ ΧΡΕΟΥΣ που μαστίζει την Ελλάδα, η κατάρρευση του οικονομικού μοντέλου, η παρατεταμένη ύφεση, η απονομιμοποίηση των σχέσεων κράτους-κόμματος-πολίτη, όπως αυτή εξελίχθηκε σε αμφισβήτηση του δημοκρατικού κεκτημένου της Μεταπολίτευσης δεν είχαν προβλεφθεί από τις κοινωνικές επιστήμες στη χώρα μας και στην Ευρώπη ευρύτερα. Είναι κάτι ευεξήγητο αν υπολογίσει κανείς ότι οι κοινωνικές επιστήμες είχαν (σε έναν βαθμό ορθά) επιμελώς απομακρυνθεί από τη μελέτη της οικονομίας και την αξιοποίησή της

για την κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων. Η ίδια η κρίση του μαρξισμού τις τελευταίες δεκαετίες και η αντικατάστασή του από τις πολιτισμικές σπουδές όπως και η συνολικότερη μεταφορά της ερευνητικής δραστηριότητας σε ποικίλα μεταθεωρητικά πεδία αποτελούν γνωστό δείγμα αυτής της αποστασιοποίησης. Την αποκοπή από την οικονομική μηχανική και τις κοινωνικές της συνδηλώσεις οι κοινωνικές επιστήμες την εμπέδωσαν επίσης με άλλους τρόπους (που είχαν εν τέλει το ίδιο αποτέλεσμα με εκείνο που προκάλεσε η ‘γλωσσική στροφή’ και η υπερθεωρητικοποίηση της κριτικής επιστήμης), όπως είναι η ιδιότυπη υφαρπαγή της πραγματιστικής προσέγγισης και του εμπειρισμού από θετικιστικά